

1.Начало и поява на геропсихологията.Повишеният изследователски интерес към старите хора е в резултат на нарастването им в обществото, т.е. намаляване на естествения прираст на населението и нарастването на продължителността на живот.Целостта на личността на стария човек се дължи на съхраняването на собстения , личен начин на живот- консолидация, съхраняване на личностното единство и съгласуваност , които той е продобивал през живота си.Според световната организация по здравеопазване са обособени 3 периода на геронтогенезата: напреднала възраст 60-74 г. , старческа възраст 75-90 г. и дълголетници над 90 г..Психологията на възрастта е по – малко разработена поради факта , че провеждането на експерименталнопсихологически изследвания е затруднено заради отсъствието на достоверни данни за възрастовите норми на различни страни от психическата дейност в по – късните периоди на развитието .Геронтологическата психология се занимава не само с негативните възрастови промени в психиката на човека но и с положителните изменения , които биха способствали за преодоляването и уравнивяването на тенденцията към понижаване на нивото на психическа дейност.Възрастовите изменения на личността се характеризират , от една страна , с по-силно изразяване на предишни свойства на личността , а от друга с развитие на общи , собственовъзрастови черти .Поставят се множество въпроси – какво обхваща вътрешния свят на стареещия човек , съхранява ли човек до дълбока старост характерната за него личностова структура? Способстват ли някакви психически с/ва или определен тип структура на личността увеличаването на продължителността на живот?Отговорите на тези въпроси ще позволят не просто да се продължи живот, но и да се съхрани личността пълноценна и активна. В научната литература се утвърждава виждането , според което стареенето не може да се разглежда като угасване или регрес.То е продължаващо се развитие на човека , което включва множество приспособителни и компенсаторни механизми.Хората от по- късните периоди на онтогенезата са принудени да се приспособяват не само към новите ситуации отвън, но и да реагират на измененията в самите себе си .Изисква се адекватна приспособимост, което налага редица изследвания на психичните функции , породени от липсата на такава адаптивност.Често тази неадаптивност е породена от тревожността .Тя се разбира като отрицателно емоционално преживяване , свързано с предчувствието за опасност.Различава се тревожност като емоционално състояние и като устойчива черта .На психологическо ниво тревожността се усеща като напрежение , загриженост , безпокойство , нервност .Преживява се във вид на чувства за безпомощност, безсилие ,самота и др.Геропсихологията се занимава с личността на стареещия човек , като се правят опити за разкриване на някои негови специфични личностно – психологически характеристики и специфични прояви на психичните му състояния , което обяснява и възможностите му за адаптация към средата , обществото и към самите себе си.

2. Състояние на проблемите по псих. На стареенето. Важен момент за разбиране на процеса стареене е теорията на хетерохронността. Рибалко отбелязва, че се изразява в противоречивостта, разнопосочността и индивидуализацията на възрастовите изменения, които представляват основните особености на геронтогенезата. Рибалко подчертава, че характера на стареенето е свързан с количествените и качествените изменения не само на биологическите структури, но и на механизмите на адаптация към новите условия. Това става възможно благодарение на засилването на съзнателния контрол от страна на самия индивид. Рибалко обобщава, че за активното дълголетие на стария човек способства неговото развитие като соц. активна личност. Емоционалният статус на стария човек е детерминиран от социалнопсихологически фактори, от степента му на реализация, както и на неговите основни жизнени цели. Активността се изследва в 3 плана: в труда, в общественополезна дейност и в общуването. Доказва се положителното влияние на общуването в/у тона на личността и изискванията към партньора на общуването – да бъдат хора от неговата възраст. За личността на стария човек, неговата мотивация, емоционалните състояния, самооценката и съдържанието на Аз – а в този период от живота, засега съществуват мн неизвестни. Социалната, биологичната и личностно – психологическа обусловеност на измененията на личността се измерва чрез понижения интелект, понижените мотивационни функции, повишената тревожност и невротизъм. Това проблематизира адаптацията в този период от живота. Геронтологическата псих. Се занимава не само с негативните промени, но се интересува дали възникват положителни изменения. Поставят се ? : способстват ли някакви личностно – псих. Характ. или опр. тип структура на личността, за създаване на условия за адаптация и увеличаване на продължителността на живот. Особено развитие придобива 5факторния модел на личностната структура на Коста и Маккрей, който предполага, че отделните личности имат постоянни и устойчиви характеристики, които оказват влияние в/у мислите, чувствата и т.н. на старите. Моделът на Коста е представен от 5 дименсии: невротизъм, екстроверсия, откритост, съгласие, съзнателност. Факторите са широко конституирани. Напр. Във фактора невротизъм се включват тревожност, враждебност, депресия, неадекватност. Екстроверсията включва активност и позитивна емоционалност. Друг подход е този на Левинсон, който разглежда развитието на човека като резултат м/у биологични, психически и социални процеси. Съществен компонент на тази структура са аспектите на Аз-а, които водят до структурирането на личността. През последните години развитието на човека се опр. чрез 4 подхода: психометрия, псих. на развитието, в контекста на инф системи, в социалнопсихологически аспект. Baltes подчертава, че теорията за развитието на жизнената дейност трябва да бъде анализирана през призмата на значението на специфичния исторически и социокултурен контекст. В изследванията на възрастните се оформят следните направления: 1то се отнася до разработване на постановки, за да бъде разбран как и какво се развива в периода на късния живот, 2та насока се отнася до информационнопроцесуалната перспектива, разкрива специфичните компоненти на човешкото мислене, разработва се и ресурсната теория, акцентира се в/у модела на компенсаторния процес в пределите на социокогнитивното изпълнение на действията и задачите; 3то направление е социалнопсихологическият подход.

3. Субект и субектност. Последователите на екзистенциализма утвърждават, че човек става личност в качеството на субект на свободния избор .По такъв начин хуманистичната парадигма разглежда човека като самоцелно същество , а източник на неговото развитие е в самия субект. Изменението на човека от самия него е форма на преобразителна дейност. Човек , изпълнявайки тази дейност , представлява субект и обект на преобразуването. Откриването от субекта на това ново за него качество на битието означава начало на изменения в самия субект .Човек не просто изменя света , но се изменя заедно с него. Тази дейност която субектът осъществява в самия себе си , Зинченко нарича духовност.Рубинщайн обособява 2 понятия , който характ. човека : личност и субект(разглежда се като субект на съзнателната дейност).Анциферова отбелязва , че личността представлява субект на своето развитие .Тя е харак. на всеки човешки субект. Категорията субект е общо философска и разкрива качеството активност на човека , изпълнява неговото място и роля в света , способства за дейността , само определянето и развитието.Ставайки субект , личността изработва индивидуален начин на организация на живот и дейност , отговарящи на качествата , отношението и изискванията ѝ. Субектът се явява интегрираща инстанция в живота. Изучаването на субектната природа на човека води към разбирането на субектността като способност на човека да създава изменения в света и в самия него.Понятието субектност включва в себе си цялата съвкупност от прояви на чов. псих. , човекът като субект е цялост на всички негови сложни и противоречиви качества. Според Чудновски зад. на изучаването на субектността е изучаването на собствената вътрешна активност на субекта , като св включват и спонтанните аспекти на развитието. Формирането на субектността протича по пътя на саморазвитието . Отношенията на обкръжаващите хора играят съществена роля за развитието на субектността. Факторите , който влияят на качеството и развитието на субектността са мотивационно – смисловата сфера на личността и самосъзнанието. Ананиев отбелязва , че стареенето и старостта са свързани с индивидуалното развитие на субекта. Хората имат различни личностни харак. , израстват при различни обстоятелства като субекти и имат много варианти за индивидуално развитие . Соц. ситуация по време на старостта изисква адаптация към новите външни условия. Старите хора са принудени не само да се приспособяват към новите ситуации и външни явления , но и да се адаптират към самите себе си .Вътрешната позиция на стария човек съдържа основните с/ва на неговата цялостна личност и дава възможност да се разглежда индивидуалността като субект. Псих. образуване , което възниква в резултат на съчетаването на с/мите от външни и вътрешни фактори и опр. как стария човек се отнася към положението , което практически заема се нарича вътрешна позиция. Божович утвърждава , че личността на човек се изменя в рамките на изменението на субекта в действителността , затова понятието преживяване придобива конкретно псих. съдържание в напредналата и старческа възраст, тъй като чувството за идентичност , тревогата , агресията и т.н. отразяват взаимоотношенията на субекта със средата , удовлетвореността или обратно на субекта от неговите взаимоотношения с обкръжаващата го среда. Основно старият човек се проявява в отношенията на своята зрялост като субект на дейността като цяло ,в живота си към другите и към себе си , като субект на творческата дейност и живот. Опр. харак. на стария човек като субект са неговата уникалност , ценност.Субектността

на стария човек се открива в Аз-а и в личностните качества. Постигането на субектното ниво предполага овладяване на съвкупност от псих. способности , чувства , самопознание , адаптация и др.

4.Аз-образа в концепциите за старите хора. Анализът на Аз-образа на стария човек е свързан с понятия като благополучие, щастливо стареене и др. Съдържанието на тези термини се разкрива чрез 2 измерения: външно, което се изразява във взаимоотношенията на стария човек с обкръжаващото общество и среда и вътрешно, което се проявява в личностното преживяване на удовлетвореност от живота и самия себе си. Авторите отбелязват, че при хората в напреднала и старческа възраст съществува наличие на позитивен Аз-образ, склонност да отделят у себе си по-малко недостатъци и по-високо самоопределяне, отколкото при младите. От др. страна , се показва, че с възрастта Аз-концепцията става все по-негативна, самоуважението пада. Анализът на Аз-концепцията на старите хора през призмата на самовъзприятието се представя от L'Esuyer. Аз-концепцията се базира на личностната реалност, к. отразява индивидуалния аспект на стария човек. Аз-концепцията е силно повлияна от соц. среда, а самовъзприятието от това как др. го възприемат. Самовъзприятията имат различна степен на важност през различните възрастови периоди. Аз-концепцията представлява диференциращ процес, благодарение на който новите възприятия , к. характ. възрастовите периоди, могат да бъдат идентифицирани, като някои от тях илюстрират етапи от реконструкцията на Аз-а. Аз-концепцията се дефинира като многостепенна с-ма от различни възприятия , к. личността е получила и придобила за себе си като качества, к. я характеризират. При организация на елементите на Аз-концепцията се прилага метода „битие на Аз-възприятията”, при който хората описват себе си такива, каквито се възприемат, като не се влияят от мнението на другите. Анализът на резултатите показва, че съществува реорганизация на Аз-концепцията , к. се опр. чрез преразпределението на централните възприятия. Аз-концепцията се развива в продължение на целия чов. живот. Периода след 60 г. е характерен с дълбоки реорганизации и промени, а самовъзприятието също се изменя с възрастта. Реконструкцията след 60г. се разглежда като се раздели този период на 2 подетапа: 1-перманентен-за Аз-а на стария човек се детерминира от 60 до 65 г.-депресивен момент, понижено самоуважение и идентичност; 2-и подетап обхваща периода след 65-70г. до 75-77г. характеризира се с възтановяването на самоуважението към себе си. Структурата личностен Аз и неговите 2 подструктури остават централни. Адаптивният Аз се съхранява. Аз- концепцията на хората във възраст 60-100 г. показва непрекъснато изменение в зависимост от новите ситуации в живота.

Самооценката при старите хора се понижава, но съществуват и данни за нейното високо ниво. Болтенко обеснява с нарастващата некритичност като проява на псих. защита. В самооценката на старите могат да се отделят 2 зони на локализация: средна – обхваща лица с дейностен стил на живот, осъзнаващи негативните страни в процеса на стареенето, но с работеща с/ма за приспособяване. И ниската самооценка се регистрира при лица с актуална насоченост, но неадаптирани към стареенето. Съществува предположение, че Аз-ът може да се разгърне. В изследванията на Markus и Nurrius се дискутират възможните Аз-ове – минало, настояще, бъдеще и идеално. Тези автори разглеждат Аз- концепцията като динамична, отразяваща мрежа от Аз- концепции или разбиране за кативно мислене и спомени. Подчертава се, че Аз-ът е съставен от множество Аз-ове и те са свързани в диалог, в който се опитват да се проявят смисъла и чувствата на сменящите се обстоятелства. Този динамичен Аз зависи от псих., времеви, физически и социални контекстове

5.Идентичност и личностна субектност. Човешкото съзнание и самосъзнание не е само продукт на социално – исторически условия, но е и активен фактор за изменение на тези условия. Способността на човека да конструира и да следва своята жизнена позиция, да преодолява обстоятелствата на средата е признак за зрялостта на субекта и неговата активна адаптивност. Тази зрялост е самосъзнанието, което се разкрива в Аз- образа на стария човек и е медиатор на неговата адаптация към условията на живот. Това е усещане за личностна идентичност, което показва, че личността осъзнава приемствеността на съществуването си независимо от всички изменения.

Идентичността е непрекъснат стремеж за реализация на човешкия потенциал. За хората е необходимо да достигнат егo- идентичност, чувството за цялостност на личността и непрекъснатост на преживяванията. Формирането ѝ се осъществява през целия човешки живот. Постоянната константа на личностната идентичност на човека през всички негови възрастови етапи е Аз- образът, който представлява резултат и предпоставка от развитието на тази идентичност. Да се достигне психосоциална идентичност означава да се има реалистична Аз-концепция, реалистичен Аз- образ, който включва физическо, когнитивно – емоционално, соц. овладяване на средата. Постигането на идентичността всъщност е чувството, че човек съществува и е цялостен Аз. Пълното сливане на Аз-а със света дава възможност на стария човек да посрещне края на живота с надеждата, че си е струвало да живее. Постиженията и съхраняването на идентичността са смисълът на жизнения път на човека и преодоляването на кризите в живота, гарантиращи формирането на здрава идентичност. Според Ериксън идентичността се отнася до процеса на непрекъснато конструирание. Той смята, че периодът на стария човек е време за тенденции към егo-идентичност, към чувството, че миналото има значение по отношение на настоящия контекст. В някои изследвания се смята, че съществуват взаимоотношения м/у идентичността и интегративността, т.е. минала конструкция и настоящо Аз в светлината на бъдещето. Положението на завършена идентичност е свързано с положението на интегративна идентичност, а именно, че Аз-ът е опр. от идентичността и е същността в решаването на кризите в последващите етапи. Интегративността се влияе от човешката чувственост, особено в края на старческата възраст. В идентичността

според Томе могат да се ограничат 2 аспекта – когнитивно – афективен и чувство на идентичност по отношение на себе си .При Ериксън идентичността е личностна , субективна но и социално обективна. Идентичността е персонална , тъй като е локализирана в субективния свят на личността . Наличието на идентичност предполага устойчивост , стабилност на самовъзприятията на индивида и неговата увереност в това , че другите го възприемат такъв какъвто е. Съдържанието на личностната идентичност на стария човек се харак. от неговата субектност , която я обособява като негово качество. Представите на човека за света и за мястото му в него е област на субективната реалност .Тя представлява с/ма на отражение на взаимодействията с външния свят на субекта . Индивидуалното своеобразие на поведението и преживяването е отражение на субективната реалност от индивида , своеобразие на неговия начин и способности за отразяване.

6.Локализация на контрола и личностната субектност. В псих. локализацията на контрола се детерминира като качество , което характ. склонността на човека да приписва отговорността за резултатите от своята дейност на външни сили или на собствени усилия. Псих. изследвания са насочени към откриване на устойчиви тенденции на поведение и анализ на поведението като функция на начина , посредством който субектът разглежда причините и следствията на своите действия .Съществуват хора , които смятат , че те самите са причина за своето поведение , но има и такива , които търсят причините въвн от своята собствена личност. Първият опит за теоритичен анализ на проблеми от такъв характер прави Ротър във връзка с неговата теория за соц. научаване. В рамките на тази теория вероятността за проявата на опр. тип поведение варира в съответствие с личното очакване на резултата . Тук локализацията на контрола се разглежда като очакване , което действа на етап първоначално възприемане на ситуацията. Външната локализация на контрола е възприемането на положителните и отрицателните събития като подчинени и зависими от външните причини и независими от поведението на самия човек. Вътрешната или външната локализация на контрола може да бъде предпоставка за самодетерминиране на позитивното или негативното самоприемане и затова е условие за активно или пасивно отношение към живота от страна на човека , за неговото емоционално благополучие , фактор за удовлетвореност или обратно . Пасивното поведени увеличава вероятността от преживяване на неуспех , намалява нивото на компетентност и обуславя формирането на убеждения от външната локализация на контрола .Веднъж формирана , локализацията на контрола има ефект и в/у др. страни от чов. поведение . Както отбелязва Величков тя има опр. роля както при осмислянето на миналия опит , така и при планирането на бъдещето и поддържането на чъвство за оптимизъм и удовлетвореност от живота. Изучаването на субективанта ценност на успеха и неуспеха при решаване на задачи показва , че интерналите придават по- голямо значение на успеха при мн. трудни задачи и на неуспеха при мн прости. Екстерналите придават по – голямо значние на успеха при мн. простите зад. и на неуспеха при мн трудните. Това показва , че вътрешният контрол обуславя предпочитането на условия , в които се разгръщат умения , даващи възможност да се контролира резултатът , а външният контрол обуславя предпочитането на условия , при които всичко е предпоставено от

шанса .Изследванията показват , че външният контрол обуславя по – голяма зависимост от групата , от мнението на другите , одобрението. Екстерналите са по – чувствителни за информацията за своите личностни особености. Феноменът интернално – екстернална локализация на контрола се отнася до степента , в която личността възприема условно взаимоотношението м/у дейностите на хората и техния резултат. Хора , които смятат че имат някакъв контрол по отношение на своята съдба се наричат интерлнали, а екстерналите вярват , че техният резултат е детерминиран от посредници на външните фактори по отношение на самите себе си , по отношение на случая , шанса , др. хора. Локализацията на контрола е отражение в съзнанието на личността на нейните връзки с мотивите за живот и дейност , с преживяването на субекта на неговия Аз. Отразява степента на субективна включеност на Аз-а в живота и дейността на индивида . Локализацията на контрола може да детермнира жизнените мотиви и сисъла на човешкия живот, може да се окаже и център , който опр. характера и съдържанието на Аз- образа на всички етапи от живота на човека и играе важна роля за запазване на идентичността на стария човек следователно тя е личностно качество и отразява степента на субективна включеност на Аз- образа в живота на човека.